

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XV

NeŒir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŒENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XV

İstanbul - 1995

XVIII. YÜZYILDA ORTA KARADENİZ BÖLGESİNDE EŞKIYALIK HAREKETLERİ

İbrahim GÜLER

Osmanlı Devletinin hakim olduğu coğrafya üzerinde bulunan şehir, kasaba, köy v.s. yerleşim birimlerinden bazılarında insanların hayatı her zaman güllük gülistanlık değildi. Yerleşim birimlerinde yaşayan halk ile yerleşim birimleri arasında çeşitli gayerlerle gidip gelen yolcular, bir takım sorunlarla karşılaşıyorlardı. Bunlar, yöre halkını huzursuz kıldığından sızlanmalarına neden oluyordu.

Halkı tedirgin edip huzursuz ve mutsuz kılan bir sorunlar aynı zamanda yerleşim birimlerindeki ekonomik durumla¹, asayiş ve güvenlikle² de ilgiliydi.

Asayiş ve güvenlikle ilgili olanı, XVIII. yüzyılda yaygınlaştığını gördüğümüz *eşkıyalık* idi. İşte toplumu, devlet nizamını ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen eşkıyalığı, eşkıyanın türemesine etki eden faktörleri, eşkıyanın icraatını, eşkıyalığa karşı alınan tedbirleri makalemize konu olarak seçmiş bulunmaktayız. İncelememizi mekân olarak Orta Karadeniz bölgesiyle sınırlandırarak yapmış bulunmak-

1 Bu hususta bk. İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop (İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 227-231.

2 Asayiş ve güvenliğin askeri seferler yönünden bir değerlendirmesi için bk. İbrahim Güler, «XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askeri Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi», *Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6 (Samsun 1991), s. 73-85.

tayız.

XVIII. yüzyılda Orta Karadeniz bölgesinde görülen eşkıyalık ve eşkıyayı, elimizdeki belgelere göre gruplamaya çalışırsak karşımıza, 1-*dağ ve yol eşkıyalığı ve eşkıyası*³; 2- *Çarşı, pazar, ev basma, dövme eşkıyalığı ve eşkıyası*⁴ gibi iki farklı statüde zümre ortaya çıkar. Bunlardan ilki, yollar üzerinde etkinliklerini sürdürürken diğeri de yerleşim birimlerinde varlık göstermektedir.

Orta Karadeniz bölgesinde gördüğümüz eşkıyalığın ortaya çıkmasının elbette çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Fakat, buna geçmeden önce, eşkıya tabirinin ihtiva ettiği mâna üzerinde durmak gerekir. Zira bu, konunun boyutlarını bütünüyle ölçmeye imkân sağlayacaktır.

a) Eşkıya tabirinin ihtiva ettiği mâna:

Eşkıya, arapça bir sıfat olan "*şekavet*"ten türemiş bahtsız, fena hareketli, haylaz, haydut, yol kesen anlamlarına gelen "*şaki*" kelimesinin çoğuludur ve lugatta "*dağ hırsızları, haydutlar*" şeklinde açıklanmıştır⁵.

Bazen eşkıya kelimesinin, muhteva ve anlam yönünden, "*çok kötü zümre*" mânasında kullanılmadığına da şahit olunmaktadır: Bu tabir, yolculara, yerleşik halka kısacası insanlara taarruz eden zulüm edici, gasbci (yağmalayıcı), katl edici (öldürücü) kimseler hakkında kullanıldığı gibi, daha önce işlemiş olduğu bir suçun cezasını çekip ahali içerisinde yeniden yaşamaya başlamış "*sabıkalı*" mânasında da kullanılmıştır. Eşkıya olarak nitelenmiş veya anılmış bazı şahısların, aynı cemaat içinde yaşayan insanlardan bazılarının kefaletiyle, şehir ahali içinde yaşamalarına fırsat ve imkân verilmesi bunu göstermektedir. Şu örnekler bu hususu daha açık olarak ortaya koyacaktır sanırım:

Sinop şehrinin kefere mahallelerinden Aya Nikola Mahalle-

3 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 229.

4 Bk. *Sinop Şer'îye Sicili (SŞS)*, Nu: 86, s. 69, vesika: 175, tarihi: 23 Za 1159 (7 Aralık 1746).

5 Bk. Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, Tarihsiz, s. 77; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 7. Ofset Baskı, Ankara 1986, s. 284, 1170.

si'nde ikamet eden Kostantin veled-i Avram'a Çoruş oğlu Ali Beşe İbn Hüseyin; Ayaklı mahallesi'nde ikamet eden Panayot veled-i Pireşkuh'a Çörekoğlu es-Seyyid İbrahim Çelebi İbn es-Seyyid Ahmed Çelebi, yine aynı mahallede isimlerini belirttiğimiz eşkıya tabir olunan kimselerin zınbık(arkadaş)larından Kıryaku veled-i Acı Lemrenoz'a es-Seyyid İbrahim Beşe Derviş el-Hac Mehmed kefil olmuş, böylece bu kefiller sayesinde eşkıya olarak anılan şahıslar ile yandaşlarının Sinop şehrinde yaşamalarına imkân sağlanmıştı⁶. İşte bu örnekler, eşkıya tabirinin ilkinde belirtilen anlamı dışında "sabıkalı" anlamında da kullanıldığını gösteren önemli delillerdi.

Eşkıya tabirinin ihtiva ettiği mâna ile ilgili olarak şunu da ifade etmek gerekir ki bu da, bazı kimselerce yerleşim birimlerinde gerçekleştirilen *her taarruz ve ev basma* olayının, eşkıyalık veya haydutluk, *fiili işleyenlerin* de eşkıya yahut haydut olarak nitelendirilmesidir. Faillerin, bu nevi hareketleri alışkanlık haline getirip umuma zarar verir duruma gelmeleri halinde ancak, eşkıya yahut haydut olarak nitelendirilmeleri söz konusudur. Aksi halde sadece bir *ev basma veya taarruz hadisesinin* hasımlıktan ileri geldiği görülmektedir⁷.

Muhtelif mahallerde ortaya çıkarak yolcu ve kervanlara saldırıp onlara zarar veren, bölgede yapılan ticarete de olumsuz yönde etki eden kimseler, "eşkıya" ismiyle anıldıkları gibi "haramzade" adıyla da anılıyorlardı⁸.

Orta Karadeniz bölgesinde eşkıyanın münferid olanlarına rastlandığı gibi cemiyet halinde bulunanlarına da rastlanmaktaydı. Sinop ve çevresi bu çeşit eşkıyanın tavrı ve hareketlerine maruz kalmıştı⁹.

6 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 49, vesika: 278, vesika tarihi: Ramazan 1159 (17 Eylül 1746).

7 Bk. Aynı defter, s. 181, vesikalar: 25, 26, vesikalar tarihi: 20 Safer 1157 (4 Nisan 1744).

8 Bk. İbrahim Güler, Aynı tez, s. 230.

9 Bk. Aynı müellif, Aynı tez, s. 228.

b) Eşkîyalığın türemesinde etkili olan faktörler:

Osmanlı toplumu içinde belli bir yere sahip etkin kimselerden olan ulema, suleha, eimme, huteba ve şürefa ile köy ve nahiyelerin reayalarının, *eşkîyalık konusundaki sorunlarını* mahkemede kadiya dile getirdikleri sırada verdikleri bilgilere göre, eşkıyanın Orta Karadeniz bölgesinde türemesine etki eden faktörler başlıca şu noktalarda toplanmaktadır:

1- Karadeniz'in Anadolu yakasındaki kıyı şehir ve iskelelerinden, özellikle de Sinop'tan, Kırım ve Kefe ile İran taraflarına yapılacak askeri seferler, eşkıyalığın ve eşkıyanın artmasına neden olmaktadır.

2- İncelediğimiz dönemde, ulaşım yönünden kara yoluna göre daha avantajlı görünen *deniz yolunun*, Karadeniz'in Anadolu yakasındaki önemli iskele ve şehirlerde noktalanması;

3- Ulaşım ve pazar yönünden önemli olup Karadeniz'in Anadolu yakasında yer alan şehirlere, kara ve deniz yollarının kesiştiği kavşak noktalarda bulunmaları nedeniyle, *tüccar, mellaah, bilinmeyen yeniçeriler* ve *diğer bazı kitlelerin* çeşitli maksatlarla gelip yerleşmeleri:

4- Devlet otoritesini temsil eden organların görevlerini lâıykıyla yerine getirmemeleri; saltanat-ı aliyye tarafından tayin olunmuş *serdar ve zabıtlar ile hükkâmın*, ayrıca hukukun yani *şer'i hükkümlerin* etki ve nüfuzunun azalması, *otorite boşluğu ve kanunsuzluklar*¹⁰ yanında *mühim işlerin* ve *emr-i şerifle buyurulan tekâlifin* iptal edilmesi.

Bunların hepsi birden eşkıyanın ve eşkıyalıkların tırmanış

¹⁰ Kanunsuzluklar hakkında bazı örnekler için bk. İbrahim Güler, «Sinop'ta Tunus Dayısı Vakfına Dair 1744-1746 Tarihli Bir Dava Dosyası», *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5 (Samsun 1990), s. 65-78; Aynı müellif, «XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Kale Mustahfızlığı Hakkında Bazı Bilgiler», *Prof.Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s. 389-412.

göstermesine, zulüm ve baskıların artmasına sebep teşkil etmişti¹¹.

Karadeniz üzerinden *Kırım, Kefe ve İran* tarafına yapılacak askeri seferlere memur askerlerin, Karadeniz'in Anadolu yakasındaki şehirlerden, özellikle de *ticaret ve asker sevkiyatı* yönünden *muazzam bir belde ve iskele* olan Sinop'tan geçmesi sırasında, eşkıyalık artıyordu. Nitekim, askeri seferden önce, hükümet merkezine hitaben askerlerin geçmesi sonuçlanıncaya kadar, Sinop'ta asayiş ve güvenliği temin edecek emekdar, işin uhdesinden gelir bir "*zabit*"e ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesi, buna istinaden de bir "*zabit'in* *tayin olunduğuna dair* ferman ve sekbanbaşı Ağa'nın mektubunun sadır olması bunu gösterir¹².

Sefer esnasında asker sevkiyatının yapılacağı mahaldeki yerleşim birimine hükümet merkezinden tayin olunmuş bu zabit, gerek *yerleşim biriminde sakin olan yerli halktan* gerekse buraya *misafir olarak gelmiş kimselerden* türeyen eşkıyanın yakalanıp, askerlerin geçişine kadar ahalinin emniyet ve rahatlarının sağlanmasıyla mükellef tutulmuştur¹³. O, oturanlar ile misafir ve seferber olan asker zümresinden gelip geçenlerin (âmed ü reft), bunların dışında kendi hallerinde olmayanların gereği gibi düzene girmesini (zabt ü rabtını) sağlayacaktı. Böylece ahali-i vilâyet ve reayanın emniyet ve rahatını temin edecekti.

Tayin olunan *zabit*, görevini yerine getirirken, bir kısım kural-lara uymak zorundaydı; başına buyruk hareket edemezdi¹⁴. Bu

11 " larından serdâr tedârik ve zâbitlerinin ve bi'l-cümle umûr-ı vilâyet ve bey' ü şîrâ kendülere mahsûs ve ahkâm-ı şer'iyyenin ve cânib-i saltanat-ı âliyyeden me'mûre olan zâbitân ve hükkâmın âdem-i nüfûzu ve emr-i şerîf ile vâki' tekkîf ve umûr-ı mühimmenin ibtali ve gün-be-gün ve şekâvetleri terakkî ve zulm ve te'addileri müzdâd ber-vech-i mukavemet ve ahâlisinin tâkatları kalmayıp ahvâlleri diğer-gün olmağla " [Bk. *Mühimme Defteri*, Nu: 147, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153 (Mayıs ortaları 1740).

12 Bk. *SŞS. Nu: 89*, s. 12(68), *vesika: 20*, tarihi: Zilkade ortası 1149/Mart sonları 1937 (Ferman); *Aynı defter*, s. 12(68), *vesika: 21*, tarihi: Zilkade ortası 1149/Mart sonları 1737 (Mektub).

13 Bk. *Aynı defter*, aynı yer ve vesikalar.

14 Bk. İbrahim Güler, «XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askeri Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi», *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6 (Sam-sun 1991), s. 80-81.

kimse, zabıt olarak tayin edilmiş bulunduğu yerleşim biriminde görevli bulunan askeri zümre (*ocak ihtiyarları, yeniçeriler ve sair cinsteeki asker tıfesi*) üzerinde yetkiye sahip olup, onların komutanı durumundaydı¹⁵. O yaptığı işler veya mükellefiyetlerine göre, askeri zümrenin başı, yani subay (komutan) statüsünü üzerinde bulundurrken, diğer taraftan bugün polis olarak anılan emniyet teşkilâtının başında bulunan amiri de temsil ediyordu¹⁶.

1149 H./1737 M. senesinde, sefer-i hümayuna memur askerlerin sevkıyat işinin gerçekleştirilmesi sırasında, ahalice istenmesi üzerine, Sinop'a, askerlerin Sinop'tan geçişine kadar, hükümet merkezinden Ocak emekdarlarından becerikli kul çavuşlarından olan beşinci bölükteki *el-Hac Ahmed Çavuş zabıt* tayin edilmişti. Ahmet Çavuş, Sinop'taki halkın (*sükkân-ı vilâyetin*) rahat ve güvenliklerinin sağlanması, eşkıyalık hareketlerine meydan verilmesi, gerek Sinop'ta evvelden beri sakin gerekse Sinop'a misafiren gelen kimselerden türeyen eşkıyanın yakalanıp zaptedilmesi göreviyle mükellef tutulmuştu¹⁷. 1158 H./1745 M. senesinde de, İran tarafına yapılacak sefer dolayısıyla, aynı maksatlarla, yine Ocak'ın emekdar ve kâr-güzâr zabıtlarından *el-Hac Ahmed Ağa Sinop'a zabıt* tayin olunmuştu¹⁸.

Anadolu içlerinden gelen kervan yolları ile deniz yollarının kesiştiği noktalarda bulunan belde ve iskeleler, çok canlı ve hareketli olduğundan, birçok yabancıların ilgisini çekmiş ve çeşitli nedenlerle bunların bu yerlere gelmesine neden olmuştu. Bu yüzden şehirlerde, nüfus dengesi ile *asayiş ve güvenlik nizamı* bozulmuştu. Bu sonucu yaratanlar, çeşitli nedenlere bağlı olarak, buldukları mahallerden belirttiğimiz özellikleri taşıyan şehirlere gelmiş bulunan kimi *tüccar, mellağ, na-malüm yeniçeri* ve diğer bazı kimseler idi. Bunlar, hile ile kırk elli gün içinde şehir toplumuna dahil oluyorlardı. Bunun sonucunda, şehirlerde *askerilik iddiasıyla* bir kısım *yeni reaya ile bilin-*

15 Bk. İbrahim Güler, *Aynı makale*, s. 80.

16 Aynı müellif, *Aynı makale*, s. 79.

17 Bk. *Dipnot: 12 ve 13'*de belirtilen yer ve vesikalar.

18 Bk. İbrahim Güler, «XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askeri Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi», *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6 (Sam-sun 1991), s. 74-75 ve 83 (*Ek: 1*).

meyen (na-malum) yeniçeri ve *eşkîya* türemiş, bunların sayıları günden güne artmıştı. Meselâ, çeşitli gayerlerle *Sinop'a gelmiş kimi tüccar, mellah ve bazıları*, hile ile kırk elli gün içinde buraya dahil olarak, burada askerlik iddiasıyla bir *kısım yeni reaya ile bilinmeyen yeniçeri ve eşkıyanın* ortaya çıkmasına neden olmuşlardı. Bu göstermektedir ki, Sinop kazasında çoğalmış bulunan bilinmeyen yeniçeri ile reaya ve eşkıyanın kaynağını, Sinop'a gelmiş olan *tüccar, mellah* ve diğer *bazıları* oluşturmuşlardı. Sinop kazasında eskiden *mustahfazan ve beşlüyandan* başka asker taifesi bulunmazken, *seferler* ve Sinop'un *deniz kıyısı (leb-i derya)* olması münasebetiyle, bu zümreler ortaya çıkıp çoğalmışlardı¹⁹.

Eşkîya ve haramzadeler, *oymak* veya *kabileler* ile *yerli ahali-den* ve *başboş levendat* takımından teşekkül ediyordu. Bunlardan yol eşkıyasının oymak veya kabileler ile yerli ahali-den, haramzedelerin ise, başboş levendat takımından türediği anlaşılıyor²⁰.

Askerlerin başka işler edinerek asıl mesleklerinden uzaklaşmaları, bütün önlemlere rağmen, sefer emirlerine gereken ilginin gösterilmemesine neden olmuş, bu ilgisizlik, timar erbabında, altı bölük askerlerinde, yeniçeri-topçu-cebecilerde ortaya çıktığı gibi levend ve sekbanlarda da görülmüştü. *Bazı levendler*, paşalarından ayrılıp, gaza ve cihaddan firar ettiklerinden başka, Anadolu'da *eşkîyalık* eder olmuşlardı²¹.

19 "..... Sinop kazasında ulemâ ve eimme ve şürefâ meclis-i şer'a varup diyarlarında kadimden mustahfazan ve beşlüyandan gayri askerî tâifesinden bir kimse olmayıp seferler takribi (?) ve leb ü derya olmak hasebiyle kimi tüccar ve kimi mellah ve bazıları dahi tekrar (?) hile kırk elli gün içinde oraya dâhil ve hânesine vâsıl ve cümlesi askerlik iddi'asıyla reâyâ ve yeniçeri-i nâ-ma'lûm ve eşkıya kesret bulup" [Bk. BOA, Mühimme defteri, Nu: 147, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153 (Mayıs ortaları 1740)].

20 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 230.

Saruhan bölgesinde eşkıyanın hem askerî hem de sivillerden türediği konusundaki örnekler [bk. M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 59 ve devamı] ile aynı bölgede yeniçerilerin eşkıyalığa başvurmaları [bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 61-62], askerîlerin eşkıyalık hareketlerine başlama sebepleri [bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 75-80], eşkıya müfettişleri ile bölükbaşların yaptıkları eşkıyalıklar [bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 81-88], aşeritlerin eşkıyalığı ve bunun sebepleri [bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 90-96] hususunda muhtelif kayıtlar bulunmaktadır.

21 Yusuf Oğuzoğlu, «Osmanlı Şehirlerindeki Askerilerin Ekonomik Durumu».

Devleti temsil eden organların veya görevlilerin lâıykıyla vazifelerini yerine getirmediklerine dair birçok örnek vardır: Meselâ, gelip geçen ticaret erbabından iskelelerdeki gümrüklerde *gümrük memurlarınca fazla vergi talep olunması ve hem vergi memurları hem de voyvodalarca çeşitli bahanelerle ticaret erbabına müdahale edilmesi*²², buna bağlı olarak *ticaret erbabının vergi vermemek ve daha fazla kâr elde etmek maksadıyla mallarını, sevkedebilmek için, gümrüğü bulunmayan ve asıl iskele olmayan mahallerdeki hevass-ı hümayun voyvodaları ve timar erbabı ile gizli olarak anlaşmaları, voyvoda ve zabıtların ise fazla gelir elde etmek ve çıkar sağlamak için ticaret erbabının bu kaçak işine göz yummaları*²³; hukuk işlerinde vazifeli kimselerin yaptıkları suistimaller²⁴ bunlardandır. Saydıklarımızın hepsi, XVIII. yüzyılda Orta Karadeniz bölgesinde eşkıya ve eşkıyalığın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan önemli etkenlerdi.

c) Eşkıyanın faaliyet gösterdiği yerler:

Eşkıyanın faaliyet gösterdiği yerleri idari bölgeler (kaza, nahiye, köy) ve yerleşim birimleri (şehir, kasaba, köy) olarak tasnife tabî tutmak mümkündür. Onlar, idari bölgeler içinde ve arasında yer alan *dağlarda, yollarda, kıyılarda, köşe ve bucaklarda*²⁵ faaliyette bulduktan başka, yerleşim birimleri olan *şehir, kasaba ve köylerde çarşı ve pazar mahallerinde*²⁶ etkinliklerini sürdürmekteydiler.

İncelediğimiz dönemde, idari bölgeler olarak, Orta Karadeniz bölgesinde Canik sancağında Ünye kazası, Giresun'a bağlı Eshıye iskelesi, Kastamonu sancağında Boyabat kazası ve Sinop kazasında

na İlişkin Bazı Bilgiler», Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler-II, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983, 175.

²² Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 130-131.

²³ Aynı müellif, *Aynı tez*, s. 135-139.

²⁴ Bu hususta *Dipnot: 10'da* belirtilen yerler ile Yücel Özkaya'nın (XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplumsal Yaşantısı, Birinci Baskı, Ankara 1985, s. 206-221) isimli eserine bakınız.

²⁵ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 229.

²⁶ "..... cümlesi askerilik iddiasıyla reâyâ ve yeniçeri-i nâ-ma'lûm ve eşkıya

eşkiya faaliyet göstermişti. Hatta bu dönemde eşkiyalık sadece Orta Karadeniz'le sınırlı kalmamış, Doğu Karadeniz bölgesinde de varlık göstermişti. **Trabzon, Gümüşhane** ve **Rize** tarafları, eşkiyalıktan etkilenen bölgelerdi²⁷.

Sinop kazasının, **Karasu** nahiyesine bağlı *Tanişmendli* köyünden başka Çeharşenbe nahiyesine bağlı Melikşah divanı köylerinden *Kulpar*'dan bir şahsı etkilemek suretiyle, Kara Mustafa bin Abdurrahman, hevdarlarıyla birlikte, eşkiyalıkta bulunmuştu. Aynı eşkiya ve hevdarları, Karasu nahiyesine bağlı Kara Mustafa köyünde de, eşkiyalık yapmışlardı²⁸. Sinop'ta ayrıca 1150/1738'de Delik Hüseyin adıyla anılan bir başka eşkiya daha faaliyette bulunmuştu²⁹.

Kastamonu sancağına bağlı kazalardan olup Sinop civarında bulunan Boyabat'ta da, Yeniçerioğulları ile İn-Hasan ve maiyyetinde olan kimseler, muhtelif mahallerde eşkiyalıkta bulunmuşlardı³⁰.

kesret bulup kurâ ve nevâhi ve çarşu ve bazarlarda darûl'l-harbe envâ'î âlât ve takım ile taraf taraf alenen meclis....." [Bk. BOA, *Mühimme Defteri*, Nu: 147, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153 (Mayıs ortaları 1740)]; Ayrıca bk. ve krş. SŞS, Nu: 86, s. 48-49, 69, *vesikalar*: 277, 177, tarihleri: 10 Receb 1159 (29 Temmuz 1746), 23 Za 1159 (7 Aralık 1746).

27 Bk. BOA, *Atik Şikayet Defteri*, Nu: 177, s. 102-103, *hüküm*: 436, hüküm tarihi: Fî Evâilî L 1183 (28 Ocak 1770).

28 Bk. SŞS. Nu: 86, s. 48-49, *vesika*: 277, tarihi: 10 Receb 1159 (29 Temmuz 1746).

29 "*Kastamonu kadısına ve mütesellimine ve serdarına hüküm ki: Sinob kadısı mevlâna es-Seyyid Seyfullah zide fukahâ südde-i saadet'ime mektûb gönderüp Sinob kazasının ulemâ, ve sulehâ ve etraf kura ve nevâhilerin reâyâları meclis-i şer'a varup Delik Hüseyin dimekle ma'ruf nâm şâki hevhadarlarıyla zuhûr ve bin yüz elli [1150] senesinde kuralarından nice kimesnelerin hanelerin basup nehb-i emvâl ve erzak ve katl-i nüfus ve hetk-i a'râz izhar-ı ve şekâvet iderek*" [Bk. BOA, *Mühimme Defteri*, Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evâilî S 1153 (Mayıs ortaları 1740)].

30 "..... bir müddetden berü civarlarında vâki' Boyabad kazası muzâfâtından Tobhan nahiyesinde **Yeniçer-oğulları** ve **İN-Hasan** ve bunların maiyyet-i olan kimesnelerin semtlerinde meks ve ictimâ' ve bu defa itbâ'ından **Kuğu** ve **Daldaloğlu** nâm şâkileri vâki' hevâdârlarıyla kazalarından dört beş küt'a karyelerini basup mecmû' malların nehb ve gâret ve nice avret ve sibyanları darb ve cerh ve ricâlerinden yigirmi [20] neferden mütecâviz kimesneleri kayd ve bend ile götürüp nâhiye-i mezbûrede üç [3] neferin bilâ-emân katl" [Bk. Aynı defter, aynı yer ve vesika].

Canik sancağına bağlı Ünye kazasında ise, iki fırka halindeki eşkıya, Ünye kasabası ahalisini büyük ölçüde etkilemiş olarak, çarşı ve pazarlarda faaliyet göstermişlerdi³¹.

Giresun'da da, buraya bağlı Esbiye iskelesinde 1196/1782'lerde eşkıya tarafından gasb ve yağma yapılmıştı³².

Bunlardan başka, Doğu Karadeniz bölgesinde 1183/1170'lerde faaliyet gösteren şakiler, Rize kazasına tâbi Kolyu isimli köyde ikamet eden Ekşioğlu İbrahim ile oğulları Ali, Mustafa, Hüseyin, Osman ve hevedarları idi. Bu Ekşioğlu İbrahim ile onun oğullarının hevedarlarına tabi, 200 kişilik bir eşkıya grubu daha vardı. Bunlar, Esir kazasına üç saat mesafedeki Heşin adlı köyde eşkıyalıkta bulunmuşlardı³³.

d) Eşkıyanın faaliyette bulunduğu zaman:

Eşkıyanın faaliyette bulunduğu zaman, onların faaliyette buldukları mekanlara göre değişebilmektedir: Meselâ bunlardan, yerleşim birimlerini birbirine bağlayan, yolcuların ve tüccarların gelip geçtiği yollarda, yolların içinden geçtiği dağlarda ve geçit merkezlerinde faaliyet gösterenleri, bahar mevsiminde ağaçların çiçek açıp yapaklandığı zamanda vesikalardaki tabiriyle, *ağaçların pir aklandığı zamanda*³⁴ ortaya çıkıp faaliyette bulunmaktaydılar. Yerleşim birimleri olan şehir, kasaba, köylerde, çarşı ve pazarlarda faaliyette bulunanların ise, etkinliklerini sürdürebilmesi için, böyle bir zamanı beklemesi gerekmiyordu. Vesikalardan anlaşıldığına göre, bunlar, halkın içinden çıkarak kötülük ehli olarak sivrilmiş ve yönetimin sağladığı insiyatife bağlı olarak halk arasında ve onunla yaşayabilme becerisini gösterenlerdi ve zamanı ve ortamı uygun buldukları anda icraatlarını gerçekleştirenlerdi. Bunların *çarşı ve pa-*

31 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 108, vesika: 126, tarihi: Şaban başı 1158 (Ağustos sonları 1745).

32 Bk. BOA, *Cevdet, Darphane*, Nu: 2996.

33 Bk. BOA, *Atik Şikayet Defteri*, Nu: 177, s. 102-103, hüküm: 436, hüküm tarihi: Fî Evaili L 1183 (28 Ocak 1770).

34 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 229.

zarlarda faaliyette bulunmaları, hane basmaları, bizi böyle bir düşünceye sevketmiştir.

Dağ ve yol eşkıyası eylemlerini, bahar mevsiminden itibaren uygulamaya koyuyordu. Onların amaçlarını gerçekleştirmek için bahar mevsimini seçmeleri elbette sebepsiz değildi. Özellikle bahar mevsiminde diğer mevsimlere göre, tabiat şartları daha diri ve canlıydı. Ticaret, ziyaret, diğer işler amacıyla şehir, kasaba ve köyler arasında yolculuklar yoğunlaşıyordu. Kış mevsiminde halkın gidiş-gelişleri nisbeten azalmakta, hem bu sebeple hem de zor kış şartlarında eşkıyanın işi de zorlaşmaktaydı. İşte bundan dolayı, eşkıya ve eşkıyalık bahar mevsiminden itibaren daha çok görülüyordu³⁵.

e) Eşkıyanın İcraatı:

Orta Karadeniz bölgesinde, XVIII. yüzyılda faaliyet gösteren eşkıyanın konumu, buldukları yerin durumuna göre değişiyordu. Onlar amaçlarını gerçekleştirmek için bir kısım taktik uyguluyorlardı: *Yollarda ve dağlarda, kıyıda, köşede, bucakta* ortaya çıkıveriyorlardı³⁶. Aynı taktiği *şehir, kasaba ve köylerde meskun ahali ile çarşı ve pazarlarda alış-veriş yapan insanlar* üzerinde de uyguluyorlardı³⁷. Çeşitli harb âlet ve edevatını da, icraatlarını gerçekleştirirken yanlarında bulunduruyorlardı; kılıç çekip güpe gündüz nüfus üzerinde psikolojik bir baskı ve korku yaratıyorlardı³⁸.

Eşkıyanın icraatını maddeler halinde toparlamaya çalışacak olursak şunları söylemek mümkündür:

a) Karadeniz kıyısında bulunan Anadolu sahil ve iskelelerine inen ve buralardan gelip geçen *bezirgân*³⁹, *ehl-i tüccar* ve *ebna-i sebil*

35 Bk. Aynı müellif, *Aynı tez*, s. 229-230.

36 Bk. Aynı müellif, *Aynı tez*, s. 229.

37 Aynı müellif, *Aynı tez*, s. 229.

38 Bk. *SŞS, Nu: 86*, s. 69, *vesika: 175*, tarihi: 23 Za 1159 (7 Aralık 1746); *Aynı defter*, s. 108, *vesika: 126*, tarihi: Şaban başı 1158 (Ağustos sonları 1745).

39 Behçet Mahir tarafından anlatılıp Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali tarafından derlenmiş bulunan "*Köroğlu Destanı*" isimli eserin muhtelif yerlerinde de geçmiş bezirgân kelimesi [bk. Mehmet Kaplan-Mehmet Akalın-Muhan Bali, *Köroğlu Destanı*, Ankara 1973, s. 102-113], eseri yayına hazırlayanlarca son bölümde tertib edilmiş sözlükde, "*gezginci tüccar*" şeklinde açıklanmıştır [Bk. *Aynı eser*, s. 591].

(*yolcular*)in yollarını kesmek, mallarını yağma edip katletmek.

Dağlarda, yollarda, kıyı, köşe ve bucaklarda ortaya çıkan *eşkîya* ve *haramzadeler*, gelip geçen muhtelif cinsteki (bezirgân, ehl-i tüccar ve ebna-i sebil) yolculara ve kervanlara saldırarak, Sinop'taki ticaret ile Sinop üzerinden yapılan ticarete zarar vermişlerdi⁴⁰. Onlar, Karadeniz'de bulunan iskelelere inen ve buralardan gelen gelip geçenlerin yollarını kesip mallarını yağma ettikleri gibi kendilerini de katletmişlerdi: Sinop ve Samsun iskelelerine inip buralardan gelip geçen zikredilen yolcular, eşkıya ve haramzedelerin böyle hareketlerine maruz kalmışlardı⁴¹.

b) Eşkîya, bazan kendi aralarında da fırka halinde bulduklarından aralarındaki hasımlık ve düşmanlıktan dolayı birbirleriyle muharebe ve mukabele ederek, bu bahaneyle masum ahaliye hücum edip haksız yere birçok insanı katl ve idamını gerçekleştirmek yahut buna cesaret göstermek.

Canik sancağı mülhakatından olan **Ünye kazasında** eşkıya, iki fırka halindeydiler. Bunlar, aralarındaki hasımlık dolayısıyla birbirleriyle mücadele ediyor, ayrıca, herbirileri aralarındaki hasımlık ve mücadeleyi bahane ederek, şehir veya kasabalarda, çarşı ve pazar yerlerinde, harp aleti ile gezerek gece gündüz faaliyet gösteriyor, halk üzerinde psikolojik bir baskı ve korku meydana getirmekten başka, haksızlıkla birçok masum insanın katl ve idamını gerçekleştiriyorlardı⁴².

40 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 230.

41 "..... eşkıya-yı mezkûre Sinop ve Samsun iskelelerine nüzûl ve ubûr iden bâzirgân ve ehl-i tüccar ve sair ebna-i sebilin yolların kat' ve malların nehb ve kendilerin katl üzere olduklarından....." [Bk. BOA Mühimme Defteri, Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153 (28 Nisan 1740)].

Sinop Osmanlı cemiyeti içerisinde görülen eşkıyanın yakalanarak İstanbul'a sevkinde de yeri olan mühim merkezlerdendi. Mesela Cafer Paşa, Yedigâr oğlu denen eşkıyayı Koyluhisar yakınında Bağrsak deresi mevkiinde bastırıp onun ve 28 adamının başını İstanbul'a göndermiş, bu arada, Yedigâr oğlunun kaçan avanesinden biri olan bölükbaşını da yakalayarak Sinop üzerinden İstanbul'a, sevketmişti. [Bk. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 2].

42 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 108, vesika: 126, tarihi: Şaban başı 1158 (Ağustos sonları 1745).

Bu sebeple, Ünye kazasındaki şehir, kasaba, çarşı ve pazarlarda iki fırka halinde faaliyet gösteren eşkıyanın, kötülüklerinden kurtulmak isteyen yöre halkı; Ünye kasabası ahalisi, **Amasya taraflarına göç etmiş** bu sebeple dağınık ve perişan bir duruma düşmüştü⁴³.

c) Hevedarlarıyla birlikte ortaya çıkıp köyleri, basmak, nice kimselerin hanelerine taarruz etmek, onların bütün mal ve erzaklarını yağma etmek, nüfuslarını katletmek; köylülerin nice avret ve çocuklarını dövüp yaralamak, ırzına geçmek yahut teşebbüste bulunmak, erkeklerinin bir çoğunu sürüp götürmek ve katletmek.

Kastamonu sancağında Sinop gibi kazalardan olan **Boyabat'ta Yeniçeri oğulları ve İn-Hasan** adıyla anılan şakiler, kazaya bağlı Tobhan nahiyesinde eşkıyalıkta bulunmuşlardı. Bunların adamlarından *Kuğu* ve *Daldaloğlu* isimli şakiler de, hevedarlarıyla birlikte, Boyabat kazası dahilinde dört beş köyü basarak, köylülerin bütün mallarını yağma etmiş, nice avret ve çocuklarını dövüp yaralamış, erkeklerinden 20 neferden fazlasını sürüp götürmüşlerdi. Ayrıca Tobhan nahiyesinde 3 adamı amansızca katletmişlerdi⁴⁴.

Boyabat kazası Tobhan nahiyesi ile muhtelif mahallerde faaliyet gösteren eşkıyanın kötülükleri sonucu da, ahali, Ünye kasabası ahalisi gibi yurtlarını terkederek firar etmeye mecbur kalmış, perakende ve perişan olmuştu⁴⁵.

Bundan başka şakiler, Sinop kazasının muhtelif köylerinde de nice kimselerin evlerini basıp, mal ve erzaklarını yağma etmiş, köyler ahalisinden bazılarını katletmiş, ırza geçme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Sinop kazası kadısı Seyyid Seyfullah'ın südde-i saadet'e

43 Bk. SSS, Nu: 86, s. 108, vesika: 126, vesika tarihi: Şaban başı 1158.

44 "..... bir müddetten berü [Sinop] civarlarında vâki' Boyabad kazası muza-fatından Tobhan nahiyesinde **Yeniçeri-oğulları** ve **İN-HASAN** ve bunların maiyyet-i olan kimesnelerin semtlerinde meks ve ictimâ' ve bu defa itbâdan **KUĞU** ve **DALDALOĞLU** nam şâkileri vâki' hevedarlarıyla kazalarından dört beş küt'a karyelerini basup mecmû' malların nehb ve gâret ve nice avret ve sibyanları darb ve cerh ricâlinden yigirmi neferden mütecaviz kimesneleri kayd ü bend ile götürüp nâhiye-i mezbûrede üç neferin bilâ-emân katl" [Bk. BOA, Mühimme Defteri; Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153 (28 Nisan 1740)].

45 Bk. BOA, Mühimme Defteri, Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153 (28 Nisan 17740).

ğndermiş olduğu mektubuna bağlı olarak, *Kastamonu kadısına, mütesellimine ve serdarına* hitaben sadır olmuş bir hüküm(emir)de, Sinop ileri gelenleri (ulema, suleha, şürefa, etraf kura ve nevahilerin reayaları)nın, 1150/1737'de *Delik Hüseyin* adıyla anılan şakinin hevdarlarıyla ortaya çıkıp, köylerinden nice kimselerin hanelerini bastığı, mal ve erzaklarını yağma ettiği, nüfuslarını katledip ırza geçme teşebbüsünden şikayetçi oldukları ifade olunmuştu⁴⁶. Kısaca, çeşitli yollarla Sinop'ta çoğalmış bulunan *bilinmeyen yeniçeriler, mellah ve şakiler*, "*askerlik*", "*askeri eyledik*" diyerek muafiyet idiasıyla taraf taraf açıkça meclis oluşturup şarap içerek, harblerde kullanılan çeşitli âlet ve takımlarla, faaliyet göstermiş, daima hainlik ve ahlâksızlık yapıp yoldan çıkmışlardı. Bunlar, eşkıyalıklarını git-tikçe artırmışlardı⁴⁷: Muhammed Ümmeti'nin (insanların) hanelerini basıp, yolcuların önünü keserek ellerinden mallarını alıyor, yağma ediyorlardı; aile ve çocuklarına, bakire kızlarına tecavüz edip istediklerine satıyorlardı.

d) Sadece köylerde değil diğer meskun mahallerde yani Şehir, kasaba ve sair mahallerdeki *çarşı ve pazarlarda, alış-veriş mahallerinde nice masum kimselerin evlerini basmak, mal ve eşyalarını yağma edip çeşitli zarar ve hasarlara sebep olmak, halkın mal ve erzaklarına el uzatmak.*

Harp âleti ile kılıç çekip güpe gündüz sarhoş veya sarhoş olmaksızın Sinop'ta çarşı ve pazarlarda varlık gösteren eşkıya, bu alış-veriş yerlerinde gezerek alış-veriş yapan nüfusu katletmiş, kan dökücülük yapıp benzer hareketlerle fesatlık ve haydutluk etmişlerdi. Sayda valisi yeğen Mehmet Paşa'nın, bir ilâma istinaden, *Sinop kadısı* ile *meşayih, ulema efendiler ve zabitlerine* hitaben gönderdiği

46 Bk. *Dipnot: 29*'da belirtilen vesika.

47 "..... *reâyâ ve yeniçeri-i nâ-ma'lûm ve eşkıya kesret bulup kura ve nevâhi ve çarşı ve bazarlarda darü'l-harbe envâ'-ı âlât ve takım ile taraf taraf alenen meclis ve şürb-i hamr ve dâ'imen izhâr-ı fîsk ve dest-i şekâvetlerini müzdâd ve ümmet-i Muhammed'in ve ebnâ-i sebilin hânelerin basup yedlerinden malların gasb ve garet ve ehl ve iyallerine tecâvüz ve etrâf ve eknâfdan ehl-i fesâdi peşlerine cem' ve askeri eyledük deyü mu'âfiyet iddi'asıyla nice kimesnemizin menkûha avret ve bâkire kızların cebren çeküp birbirlerine virüp ve murad eylemelerine fûrûht idüp*" [Bk. *BOA, Mühimme Defteri, Nu: 147, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153 (Mayıs ortaları 1740)*].

buyurulduysunda bu husus açıkça işlenmişti⁴⁸.

Kara Mustafa bin Abdurrahman isimli eşkiya da, Sinop kazasında Karasu nahiyesine bağlı Tanışmendli köyünden Fatıma bint-i Abdurrahman isimli bayana çeşmede çamaşır yıkarken silâhla zina yapmak kastıyla taarruz etmiş, ancak kadının bağırsına çevreden gelinerek eşkiyanın elinden kurtarılmıştı. Birkaç gün sonra da hakkı olmadığı halde kadının evini dört defa basarak dört aylık doğmamış cenin oğlan çocuğunun düşüp ölmesine neden olmuştu. Bir müddet sonra da, arkadaşlarından dört eşkiya ile birlikte Sinop kazasına tabi Çeharşenbe nahiyesindeki Melikşah divanı köylerinden Kulpar'da Hasan bin Mehmed'in "*Yeni Cuma Pazarı*"nda üzerine gidip hakkı olmadığı halde 10 (on) kuruşunu almıştı. Aynı şaki, yine Karasu nahiyesinde Kara Mustafa köyü ahalisinden İbrahim bin Mustafa'yı bir kasıtla zorla evine götürmüş, ona zulüm ve baskı uygulamıştı. İbrahim bin Mustafa bu şakinin elinden İbrahim ve Ömer bin Akder isimli şahıslar tarafından kurtarılmıştı⁴⁹.

e) Taşınması sırasında v.s. esnada *devlete ait muhtelif cinsteki malları gasbetmek*.

Yukarıdaki birkaç örnekten de anlaşılacağı üzere XVIII. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında muhtelif tarihlerde Orta Karadeniz bölgesinde varlıkları görülmüş olan şakiler, taarruz ve gasb hareketini, sadece meskun ve yolcu durumunda bulunan sivil halk üzerinde gerçekleştiriyor, *devlete ait mal ve erzaklar üzerinde de uyguluyorlardı*. Giresun'a bağlı **Esbiye iskelesinde** devlete ait 1218 külçe bakır, eşkiya tarafından gasbedilmişti. Konuyla ilgili 20 R 1186 (21 Temmuz 1772) tarihli bir vesikada, Giresun'a bağlı Esbiye iskelesinde devlete ait 1218 külçe devlet malı bakırın 640 külçesinin gasbçılar tarafından alınarak başka yerlere ihrac olunduğundan, 200 külçesinin Sinop'lu Ali oğlu Mehmed Reis tarafından gasbedilerek sefineyle Sinop'a nakledildiğinden, geriye kalan 378 külçesinin birer miktarının diğer eşkiya grupları tarafından gasbedildiğinden bahs olunmuştu⁵⁰.

48 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 69, vesika: 175, tarihi: 23 Za 1159 (7 Aralık 1746).

49 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 48-49, vesika: 277, tarihi: 10 Receb 1159 (29 Temmuz 1746).

50 Bk. BOA, *Cevdet Darphane*, Nu: 2996.

Devlete ait bakırları, mal ve maddeleri gasbeylemiş bulunan söz konusu şakiler, gasbeyledikleri bu devlet mallarını daha sonra mübayaa yoluyla pazarlayıp sivil halktan kimselere, tüccar kesimine satmışlardı. Böylece devlet malı bakırlar, mübayaa yoluyla, şakilerin, gasbçuların elinden tüccarlara, ahaliden bazı kimselere intikal etmiş oluyordu⁵¹.

Eşkîyanın Anadolu'nun bir başka bölgesi Doğu Karadeniz'de yaptığı icraatı da aşağı yukarı anlatılanların benzerinden başka bir şey değildi: **Rize kazasına** tabi *Kolyu* adlı köyde ikamet eden eşkıya zümresinden *Ekşioğlu İbrahim* ve oğulları *Ali*, *Mustafa*, *Osman* ile hevdarlarına tabi 200 şaki, 1183/1770 senesinde **Esir kazasına** üç saat mesafede *Heşin* adlı köyde ikamet eden, eskiden dergâh-ı mualam yeniçerileri ağası müteveffa Numan Ağa'nın oğlu, Sabit'in gece yarısında evini basıp mal ve eşyalarını da yağma etmişlerdi. Bununla da kalmayıp Sabit'i de tutup götürmüşlerdi. Daha sonra Numan Ağa'nın oğlu Sabit, bir yolunu bularak şakilerin elinden kurtulup mahkemeye gelerek toplumun ileri gelenlerinin şهادetiyle maruz kaldığı durumu dile getirmişti⁵².

XVIII. yüzyılda Saruhan'da varlık gösteren şakilerin yaptıkları eşkıyalıklar da benzer durumdaydı. Bu yöredeki eşkıya da, yollarda, şehirlerdeki çarşı ve pazarlarda tüccar ile diğer ticaret erbabını soyup, mal ve eşyalarını yağma ediyor; şehir ve köyleri basıp evleri soyuyor; ahaliden kimseleri katledip kadınları kaçırıyorlardı. Asker kaçakları ile kötü niyetlilerin, askerin ve şehirde bulunan emniyet kuvvetlerinin seferde bulunmalarından istifade ederek, evleri soyuyor, insanları öldürüyor ve kadınları dağlara kaçırıyorlardı. Diğer taraftan devlete ait hazineyi yol esnasında soyuyorlardı⁵³.

f) Eşkîyalık hareketlerinin halk üzerinde yarattığı etki:

Eşkîya, yolcuları ve kervanları tedirgin edip sıkıntıya sokan, onların güvenlik içerisinde arzu ettikleri yere gidip ticaret yapma-

51 Bk. *Aynı tasnif*, aynı vesika.

52 Bk. *BOA, Atik Şikayet Defteri, Nu: 177*, s. 102-103, hüküm: 436, hüküm tarihi: Fî Evaili L 1183 (28 Ocak 1770).

53 Bk. M. Çağatay Uluçay, *XVIII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 59-75.

larına mani olan etkenlerdendi⁵⁴.

Orta Karadeniz bölgesinde eşkıyanın çeşitli türdeki faaliyetine maruz kalmış halk, onların zarar ve kötülüklerinden, devamlı olarak onların taarruzuna maruz kalacağı korkusunu yaşayarak acı çekmekten kurtulmak için, çoluk ve çocuklarıyla birlikte meskun buldukları yerlerden hareket ederek, *yurt ve ocaklarını terk ediyor*, başka mahallere, etraflarında bulunan şehir ve kasabalara *göç ediyordu*. Yurtlarından kopup göç etmek zorunda kalan bu insanlar, göç nedeniyle dağınık ve perişan duruma düşmüş bulunuyorlardı⁵⁵. Onlar, bir taraftan meskun buldukları mahallerde eşkıyanın taarruz ve baskısından kurtulmak isterlerken⁵⁶, diğer taraftan göç

54 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 229.

55 *Sinop, Boyabat, Ünye gibi çeşitli mahallerde, eşkıyalık sebebiyle gördüğümüz bu göç ve köylerin, kasabaların boşalması halini*, 1213/1799'da Tokat'ta da görmekteyiz: Tokat'ın bazı köy ve nahiyelerinin—meselâ Kafirni nahiyesi ile bu nahiyede bulunan Almus ve Zuğru köyleri haricinde bütün köylerin—ahalisi, parakende ve perişan olmuştu. Bu nedenle adı geçen nahiyeden istenen 25 asker dahi toplanamamıştı. [Bk. Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, (Üçüncü Kısım), Tokat 1951, s. 17].

Bundan başka, Artova'dan bazı köyler ahalisinden 35 kadarı yurtlarını terk edip Tokat ve Zile'ye göç etmişlerdi (23 Muharrem 1237/1821). Göç eden köylülerin perişan olacağı, yaptıkları göçün diğer köylülere de örnek teşkil edeceği kaygısıyla, bu gibi göçlerin önlenmesi, köylülerin derhal yurtlarına döndürülmeleri emredilmişti. [Bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 107].

XVI. yüzyılda celâli eşkıyasının hareketine maruz kalmış kaza ve köyler ahali de, onların etkisinden kurtulabilmek için, buldukları yerlerden başka mahallere göç etmeyi düşünmüşlerdi. Celâli eşkıyası da evleri basıp ateşe vermiş, yolcuları soymuştu [Bk. Mustafa Akdağ, *Büyük Celâli Karışıklıkları*, Erzurum 1963, s. 49-50].

56 Koçi Bey, Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Halep, Şam, Urfa, Diyarbakır, Erzurum, Van ve Musul eyaletlerinde bulunan köy ve kasabaların 1004/1595'de zuhur eden celâli eşkıyası tarafından yağma edilip nice memleketlerin harab ve yebab olduğundan bahsetmişti [bk. *Koçi Bey Risalesi*, Sadeleştiren: Zuhurî Danışman, Birinci Baskı, Ankara 1985, s. 71]. Kadıların şikâyet yazılarında ve resmî raporlar sayılan kazaya defterlerinde de, celâli fetreti ve büyük kaçgunluk sıralarında köylülerin hatta kasabalarının, canlarını kurtarmak maksadıyla, göze görünmez ormanlık, kayalık, dağ kovukları gibi yerlere kaçtıkları, bazan kaçmaya vakit bulamayarak eşya, yiyecek, ekin ve hayvan sürülerini ortalıkta bırakmak zorunda kaldıkları kaydedilmişti [Bk. Mustafa Akdağ, «*Celâli İsyânlarında Büyük Kaçgunluk (1603-1606)*», *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (Ankara 1966), s. 44]. Bütün bunlar XVI. ve XVII. yüzyılda görülen

esnasında göçün getirdiği zorluklar ile göç sonucunda yeni yerleşecekleri iskân bölgelerinde uyum problemleriyle karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı:

Canik sancağına tabi **Ünye kazasında** yaşayan halk ile Kastamonu sancağına bağlı **Boyabat kazası** Tobhan nahiyesi ahalisinin durumu bu cümledendi.

Bezirgân, ehl-i tüccar ile ve sair yolcuların dağlarda ve muhtelif mahallerde yollarını keserek mallarını yağma, canlarını da katleden şakiler, devlet gelirlerinin azalmasına, da etki etmiş oluyorlardı⁵⁷. Karadeniz'in Anadolu yakasındaki liman şehirlerinden gelip geçecek tüccar, bezirgân ve yolcular, göz göre göre kendilerini buralarda bekleyen eşkıyanın tehdid ve kötlüklerine maruz kalmak istemeyecek, düzenleyecekleri ticaret ve başka maksatlı seferlerini iptal etme yahut sınırlama yoluna gideceklerdi. İşte bu durum **Sinop** ve **Samsun** gibi mühim liman şehirlerinin iktisadi hayatının felce uğramasına sebep oluyordu⁵⁸.

Şu halde XVIII. yüzyılda Orta Karadeniz bölgesinde muhtelif mahallerde görülen eşkıyalık, ahalinin buldukları yerlerden başka mahallere göç etmesine, mal ve can kaybına uğramasına sebep olmaktan başka, şehirler arası ve insanların çarşı ve pazarlarda yaptıkları ticaretin inkıraza uğramasına, ayrıca devlet gelirlerinin de azalmasına neden olmuştu.

g) Eşkıyalık hareketine karşı alınan tedbirler:

Çeşitli sebep ve yollarla muhtelif mekânlarda ortaya çıkan ve çoğalan şakiler ile bilinmeyen yeniçeri ve reayanın, XVIII. yüzyılda

eşkıyalığın, konumu ne olursa olsun, XVIII. yüzyılda da benzer neticeler verdiğine işaret etmektedir.

⁵⁷ Bk. Aynı defter, aynı yer ve vesika.

⁵⁸ " bu vechile gün-be-gün iltihab eden şerâret-i mezarratlarından ahâli-i kazânın firar ve perâkende ve perişan olmalarına bâ'is olduklarından mâ'adâ eşkıyanı mezkûre Sinop ve Samsun iskelelerine nüzûl ve ubûr iden bezirgân ve ehl-i tüccar ve sair ebnâ-i sabîlin yolların kat' ve malların nehb ve kendülerin katl üzere olduklarından emvâl-i miriyyenin adem-i tahsiline ve umûr-ı mühimmenin tavtiline bâ'is olup ve şehâvet üzere olmalarıyla" [Bk. BOA, Mühimme Defteri, Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153 (28 Nisan 1740)].

Orta Karadeniz bölgesinde yaptığı eşkıyalık karşısında bölge yerli ahalisinin almış olduğu önlem ve yapmış bulunduğu icraatı, mukavemet gücü ne olmuştu? Yöre halkı tamamen kendini şakilerin tavırlarına mı terk etmişti? Bölgedeki mevcut devlet organları ve görevlilerinin davranış ve tutumları, eşkıyalığın ortadan kaldırılmasına çözüm olmuş mu idi; Eşkıyalığın ortaya çıktığı coğrafi ve idarî birimler olan kazalarda kazanın idarî ve hukukî amiri durumundaki kadı, eşkıyalık sorununa nasıl bir eğilimle cevap vermişti? Osmanlı hükümetinin eşkıyalığın kol gezmesi ve artmasına karşı ürettiği çözüm yolları ne olmuştu ve kendini temsil eden taşra memurlarına ne gibi görev ve sorumluluk yüklemiş, onlardan ne yapılmasını istemişti?

İşte bütün bu sorular, şakilerin yaptıkları eşkıyalığın ahali üzerinde yarattığı tesirler konusunda, insan zihninin arka plânında kalmış çözümü bekleyen problemlere işaret ediyordu.

1- Halkın eşkıyalığa karşı aldığı tavır:

Bölge ahali, eşkıyalıktan zarar görmüş birileri olarak, kendi güç ve savunma mekanizmasıyla, eşkıyalığı tamamen ortadan kaldıracak seviyede değildi. Bu, belirtilen yüzyılda devlet nizam ve otoritesini temsil eden organlarda bir buhran ve dengesizliğin yaşandığı, hukukun tesirinin azalıp suistimal edildiği bir ortamda tabii görülebilir. Üstelik eşkıyaya karşı kullanabileceği savunma, harp âlet ve silâhlarının sık sık verilen emirlerle toplatılması⁵⁹ bu yasa-
saknameyi ancak eşkıyanın yırtması, onun mukavemet gücünü kıran önemli etkenlerden sayılırdı.

Mukavemet gücünden yoksunluğuna rağmen yöre ahali, görünüşe göre devletine ve hükümetine sadakat hissiyle dolu bir kitle olarak, meselenin devlet gücüyle halledilebileceğine inanarak, devletin bölgedeki önemli bir temsilcisi ve idarî-hukukî âmiri olan kadıya başvuruyor, başlarındaki eşkıyalık musibetinin yok edilmesini *arz-ı hal* ile istiyordu⁶⁰. Bölgede önemli merkezlerde bulunan *ulemâ*,

⁵⁹ Konuyla ilgili bir çalışma için bk. Mücteba İlgürel, «Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silâhların Yayılışı», *İÜEF Tarih Dergisi (Ord.Prof. İ. Haşkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı)*, Sayı: 32, (İstanbul 1979), s. 301-318.

⁶⁰ Saruhan bölgesinde bir yöredeki köylünün eşkıyaya karşı tedbir alınmasını kadıdan istemesiyle ilgili bir örnek için bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 86.

sulehâ, eimme, hutebâ, şürefa ile etraf nahiye ve köylerin reaya- larından bazı kimseler, bu isteğin yapılmasında önemli rol oynuyor- du. Bunlar, toplumun saygın zümresini oluşturuyordu⁶¹. Meselâ, Sinop kazasında toplumun ileri gelenleri olarak görülen bu kimseler, kendilerini huzursuz etmiş bulunan eşkıyalıkla ilgili hususları, mahkeme'ye gelip kadıya bildirmiş, huzur ve saadetlerinin temini için gerekenin yapılmasını istemişlerdi. Kadı da, sorumluluğu ve görevi gereği, kendisine arz-ı hal ile bildirilmiş bulunan bu meselele- ri yani yöre halkının maruz kaldığı durumları, hukukî ve idarî amir olarak, kendisine arz-ı hal edildiği vechile, bir mektupla merkeze (Dersaadet'e) arz edip, çeşitli açıklamalarla rapor etmişti. Kadı mer- keze sunmuş olduğu bu arzıyla, Sinop kazasında huzur ve asayişin yeniden tesisi, eşkıyalığın def edilmesi hususunda, sevkedeceği daha etkin organlarla devletin, önlem almasını istemişti. Böylece o, sunmuş olduğu bu arzla, Sinop halkının maruz kaldığı eşkıyalığı, halkın dert ve sorunlarını doğrulamış, tasdik etmiş oluyordu⁶².

Halk içinden bazı kimselerin, eşkıya olarak vasıflandırılan kim- selere karşı, eşkıyanın taarruzuna maruz kalmış insanlara yardıma koştukları ve onları eşkıyanın elinden kurtardıklarına da şahit olun- maktadır⁶³.

61 Toplum içindeki bu seçkin kimseler yani *ulemâ, sulehâ* ve sair ile *âyân* ve *mustahfızan*, resmî konularda memurlar arasında ortaya çıkmış ihtilaf ve sürtüşmede, ihtilafın çözümlenmesine, hakikatin kendilerinden sorulması ve soruşturulması sonucu yardımcı da olmağa iddialardı. Onlar birçok konuda, güvenilir in- sanlar olarak, şahitlik ediyorlardı. Mesela onlar, *kale dizdarı* ile onun idaresi altında bulunan "*kale mustahfızlığı*" memuriyetini tayinle işgal etmiş bulunan *kale mus- tahfızı* arasında meydana gelen ihtilafın çözümlenmesinde, haklı olana hakkının, ve- rilmesinde şahitlik etmek suretiyle yardımcı olmuşlardı [Bk. BOA, *Ali Emiri, Mah- mud-I, Nu: 4152* ; İbrahim Güler, «XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Kale Mustahfızlığı Hakkında Bazı Bilgiler», Prof.Dr. Bayram Kodaman'a Armağan, Samsun 1993, S. 401, 407-408 (Ek: 2), 408-410 (Ek: 3)].

62 Bk. BOA, *Mühimme Defteri, Nu: 147*; s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153(28 Nisan 1740) ; *Aynı defter*, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153(Mayıs ortaları 1740).

63 Bu husus için eşkıyanın icraatı bölümüne bakınız.

Halkın, yollarını keserek soyan ve köylerini, hanelerini basarak emval ve eşyalarını alıp canlarını katleden eşkıyayı yakalamaya, ehl-i örfle beraber ahd edip and içmesi; bu hususta geceleri fenersiz sokağa çıkmama gibi bir tedbire başvurması konusunda bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 61-72.

2- Hükümetin eşkıyalığa karşı aldığı tedbirler:

Halkı perişan edip, can ve mal kaybına uğratan eşkıyalık hareketlerine karşı, halkın mevcut durumu ve geleceği, eşkıyanın insiyatifine terkedilmemeye çalışılıyordu. Hükümet, şakileri ve yaptıklarını onaylamıyordu. Bu cümleden olmak üzere, raiyyet fukarasının ve vilâyet ahâlisinin, zulüm edilerek yerlerinden göç ettirilip perişan olmalarına rızasının olmadığını bildirmekteydi. Eşkıyalık durumu nedeniyle kendisine yapılan başvurular durumunda hükümet merkezi, olaya hassasiyetle bakıp çözüm arama yoluna gitmişti.

Eşkîya ve haramzadelerin tavır ve hareketlerini önlemek maksadıyla hükümet, zulüme uğramış ahâlinin bulunduğu, eşkıya ve haramzadelerin kol gezdiği mahallerdeki şehir, kasaba v.s. yerleşim birimlerinin yönetici ve görevlilerine hitaben muhtelif emirler göndermişti⁶⁴.

a.a.- Hükümetin eşkıyalığa karşı görevli tayin etmesi:

Eşkıyalık karşısında takatları tükenmiş, güvenlik ve huzurları bozulmuş ahâlinin kadı vasıtasıyla hükümet merkezine ulaştırılıp sunulmuş isteklerine, hükümet, eşkıyalığı görülmüş olanları tedib etmek, fenalık ve zararlarını ortadan kaldırmak, bölgeye güzel bir nizam vermek için bölgedeki görevliler dışında hükümet merkezinden yeni ve özel bir görevli tayin etmek suretiyle cevap vermiş bulunuyordu. Bu görevli, *gözüpek*, *yiğit*, *cesur* ve *zeki* olarak Yeniçeri Ağası'nca belirlenip bir ilâmla bildirilen Yeniçeri Ocağı hasekilerinden bir şahıs olup "*zabit*" şeklinde isimlendiriliyordu⁶⁵. Belirtilen gayeyle bir *zabitin* tayin olduğu bölgedeki bütün görevlilere emirle duyuruluyordu.

64 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 108, vesika: 126, tarihi: Şaban başı 1158 (Ağustos sonları 1745); İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 230.

65 "..... ahâlisinin tâkatları kalmayıp ahvâlleri diger gün olmağla dergâh-ı mu'allam yeniçerileri ocağı tarafından hasekilerden ceri ve hubûr bir zâbit ta'yin ve şer'an şekaveti zâhir olanları te'dib ve şerr ü mazarratların fukara ve zu'afa üzerinden def ve hüsn-i nizâm virüp ve bir müddet memleketlerinde ikamet ve ibadullahın âsude-hâl ve olmak" [Belgenin tamamı için bk. BOA, Nu: 147, *Mühimme Defteri*, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153 (Mayıs ortaları 1740).

Zabit, hukukca eşkıyalığı görülmüş kimseleri tedib, zarar ve fenalıklarını halk üzerinden def, yöreye iyi bir nizam vermekle görevli kılınmıştı⁶⁶. Ahalinin kötü hallerinin iyileştirilip rahata kavuşturulması buyurulup, bunun için bir süre zabitin tayin olduğu bölgede ikamet etmesi istenmişti⁶⁷. Sinop'ta çeşitli yollarla zuhur edip çoğalmış bulunan bilinmeyen yeniçeri, reaya ve eşkıyanın olumsuz etkilerini kaldırmak için yöre ahalisinden ileri gelenlerin temsilen yaptıkları talebe istinaden tayin olunmuş zabit, böyle bir yükümlülüğe tabi tutulmuştu⁶⁸. Zabitin eşkıyalığa karşı ve onun def edilmesi için tayin edilmesi, eşkıyalığın zuhur ettiği bölgedeki kaza ve sancak görevlilerinin bu konuda yetersiz kaldığı sebebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Hükümet, eşkıyahla ilgili olarak, bölgedeki görevliler dışında merkezden özellikle tayin olunmuş "zabit"ten başka, "mübaşir" adıyla diğer görevliler de tayin etmişti. *Mübaşirler* bazı mühim işlerle tayin olunmuş olup, bunlardan bazısı, eşkıyalık hareketleri sonucu yerlerini ve yurtlarını terkedip sair mahallere göç etmiş reayayı, eski yerlerine yani kendi yurtlarına geri getirip yerleştirmek işiyle mükellef tutulurken, bazısı da eşkıya tarafından gasbedilip, gasbedenlerce halka mübayaa yoluyla satılmış bulunan devlet mallarını, gasbedici ve gasbedicilerden malı mübayaa yoluyla alanlardan geri almak için tayin edilmişti:

Canik sancağı **Ünye kazasında** iki fırka halinde bulunan eşkıyanın, gerek kendi aralarındaki husumeti bahane ederek gerekse asıl eşkıyalık maksatlarını su yüzüne çıkarmak suretiyle yaptıkları fenalık ve zararlardan dolayı, yurtlarını terkedip **Amasya** taraflarına göç etmiş olan Ünye kasabası ahalisinin, eski yurtlarına getirilip yerleştirilmesi maksadıyla, Dersaadet'den "mübaşir" adıyla bir görevli tayin olunmuştu⁶⁹.

⁶⁶ Askeri seferler dolayısıyla tayin olunmuş zabitin görevleri de aşağı yukarı aynı idi [bk. s. 3-43]

⁶⁷ Bk. BOA, *Mühimme Defteri*, Nu: 147, s. 296, hüküm tarihi: Fî Evasıtı S 1153 (Mayıs ortaları 1740).

Bu yükümlülüğe rağmen, yiğit, cesur ve zeki olarak tavsif edilen Zabit, acaba görevinde başarı gösterebilmiş, huzur ve asayiş sağlayabilmiş miydi? Bunun cevabı, koñuyla ilgili sadır olmuş başka emir ve kayıtlara ihtiyaç göstermektedir.

⁶⁸ Bk. *Aynı defter*, aynı yer ve vesika.

⁶⁹ Bk. ŞŞS, Nu: 86, s. 108, vesika: 126, tarihi: Şaban başı 1158 (Ağustos sonları 1745).

Eşkiya tarafından gasbolunmuş ve halkın (reayanın) eline geçmiş bulunan devlet malları ise, sadır olan emirlerden anlaşıldığına göre, iş beceren, elinden iş gelir yetenekli mübaşirler sayesinde, halktan tahsil olunup geriye alınacaktı. Giresun'a bağlı **Esbiye iskelesinde** gasbolunmuş olan devlet malı 1218 külçe bakırın geri alınması için, Dersaadet'den becerikli elinden iş gelir *mübaşirler* tayin edilmiştir⁷⁰.

Gasbedici eşkiyanın elinden mübayaa yoluyla halkın eline geçmiş bulunan devlet malı nühasın, Esbiye iskelesi dışında başka yerlere de ihraç edilmiş olduğu düşünülmüş bulunduğundan, **Görele, Giresun, Tirebolu, Keşab** kazalarına da *mübaşirler* tayin edilmişti. Bu mübaşirler vasıtasıyla, eşkiyadan halkın eline geçmiş nühasın araştırılıp teftiş edilerek tahsil olunması istenmişti⁷¹.

İşte hükümet, gözüpek, becerikli olarak vasıflandırılan mübaşirleri vasıtasıyla, eşkiya tarafından Esbiye iskelesinde gasbolunmuş 1218 külçe devlet malı nühası, eşkiyadan ve onlardan mübayaa yoluyla satın almış reayanın elinden geri almaya çalışmıştı.

Şakiler bakırları gasp ve yağma olayını gerçekleştirdikten sonra her biri bir tarafa dağılarak kaçıp izlerini kaybettirme çabası içine girmişlerdi. Bu durumda şakilerden onları yakalayarak doğrudan doğruya bakırları geri almak güç görünüyordu. Bu sebeple hükümet başka bir yol izledi. Bu yol, bir gerekçe ile bakırlara eşkiyadan mübayaa yoluyla satın alan reayadan, tüccarlardan geri almaktı.

Mübayaa yoluyla gasbolunmuş devlet malı nühas (bakır)ı, elde etmiş olan kimselerden bu malları geri alabilmek için mübaşirler, bazı gerekçeler ileri sürmüşlerdi: Onlar, şu veya bu yolla nühası elde eden kimselere, "*sen nühasın mal-ı mîrî olduğunu bilir iken niçin*

Mübaşirin, reayanın eski yurtlarına getirilerek yerleştirilmesinde kadı ve mütesellimin üstünde bir yer aldığı, zaten mübaşir gelmeden de mütesellim ve kadıların bu işin üstesinden gelemedikleri anlaşılmaktadır [Bk. *Aynı defter*, aynı yer ve vesika].

⁷⁰ Bk. *BOA, Cevdet, Darbhane, Nu: 2996*, vesika tarihi: 20 R 1196 (29 Ağustos 1782).

⁷¹ Bk. *Aynı tasnif*, aynı vesika.

aldın" diyerek, mantıklı bir gerekçe ile devlet malını reayanın elinden tahsil etmeye çalışmışlardı⁷².

Hükümet, asayiş ve nizamı korumak, yol güvenliğini sağlamaktan ve bakırların eşkıyalarca yağmalanıp oradan halkın eline geçmesinden bizzat sorumlu olmasına rağmen, mübaşirleri vasıtasıyla öne sürdüğü bu gerekçe ile, nühası eşkıyanın elinden mübayaa yoluyla satın alanları suçlamış, kendini haklı çıkarmaya çalışmıştı. Ayrıca, gasbçılarını yani eşkıyanın faaliyeti ikinci plâna itilip onların elinden malları satın alanlar suçlu olarak ön plâna çıkarılmış olunuyordu.

Şüphesiz devlet malı nühasın bilinerek gasbçı eşkıyanın elinden mübayaa yoluyla alınması hoş değildi. Ancak bu hadisenin tek sorumlusu mübayaa yoluyla malı satın alanlar olamazdı. Bununla beraber bu hadise, mübayaa yoluyla eşkıyanın elinden gasbolunmuş bakırı satın alanların içinde buldukları sosyo-ekonomik bunalmının bir göstergesi addedilebilir. Şu halde, Osmanlı hükümetini, vatandaşlarının (reayanın) bu durumundan sorumlu tutmak icabeder.

Giresun'a bağlı Esbiye iskelesinde devlet malı 1218 külçe bakırı gasbetmiş bulunan şakiler, bu gasb ve yağma olayını gerçekleştirdikten sonra, her biri bir tarafa giderek kaçıp dağılmış ve izlerini kaybettirme çabası içine girmişlerdi⁷³.

Eşkıyalık sebebiyle tayin olunmuş bir kısım *mübaşirler* daha vardı ki bunlar, ikâmet ettikleri köy, kasaba gibi yerler ahalisinin şakiler tarafından yağma edilen mallarını, tahsil etmekle mükellef tutulmuştu. Mübaşirin bu işi gerçekleştirmesine *kadı*, *mütesellim*, *emin* v.s. bölgenin resmî görevlileri yardımcı olacaktı. Onlar, ahalinin eşkıya tarafından gasbedilmiş mallarını her nasılsa gasbçılar-

⁷² Bk. *Aynı tasnif*, aynı vesika.

Görüldüğü üzere devletin buradaki tercihi, önceden her türlü asayiş ve güvenlik tedbiri alınması gerekirken, diğer taraftan olay meydana geldikten sonra gasbçı eşkıyanın ani bir şekilde yakalanması söz konusu iken, hükümet temsilcilerinin de, pasif bir şekilde, devlete karşı sorumluluk hissini taşımamaları yüzünden, para kazanmak hırsıyla tutuşan tüccarın elinden, belirtilen gerekçe ile (gasbedilmiş olan ve gasbedilmekle devlet hazinesine zarar getiren) bakırları tahsil etmek olmuştur.

⁷³ Bk. *Aynı tasnif*, aynı vesika.

dan ve onlardan gasbedilmiş malları satın alanlardan tahsil edip mübaşire teslim etmekle görevli kılınmışlardı⁷⁴.

Demek ki mübaşirlerin, eşkıyalıkla ilgili olarak, eşkıyalık sonucu yerlerini, yurtlarını terkedip *göç eden insanları eski mahallerine yerleştirmek*; eşkıyaca yağma edilen, satılan *devlet mallarını eşkıyadan ve onlardan satın alanlardan geri tahsil etmek*; yine şakilerce gasbedilmiş köy, kasaba v.s. ahalisinin emval ve eşyasını bölgedeki görevlilerin yardımıyla tahsil etmek gibi farklı görevleri vardı.

b.b.- Hükümetin eşkıyalığa karşı sorumlu tuttuğu diğer görevliler:

Eşkıyanın kol gezdiği mahallere gönderilen emirlerde, eşkıyalıkla ilgili olmak üzere özel olarak görevlendirilen "*zabit*", "*mübaşir*" gibi memurların dışında, bölgedeki görevlilerce alınacak tedbir ve takınılacak tavrın ne olduğu, onların sorumluluk ve yetkileri de belirtilmişti. Bu *görevliler*, dağlarda, yollarda faaliyet gösteren dağ ve yol eşkıyası ile yerleşim birimlerinde yani şehir, kasaba ve köylerde, çarşı ve pazarlarda faaliyet gösteren şakilerin yakalanmasına dair sadır olan ferman ile bu fermana istinaden yazılan mektup, eyalet valilerince eşkıyalığın görüldüğü mahallerdeki görevlilere gönderilen buyuruldu ve mahkeme kayıtlarından anlaşıldığına göre, yerleşim birimlerinin *kadıları, naibleri, mütesellimleri, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, mukataa veya malikâne mutasarrufları, voyvodalar, has ve evkaf zabitleri, dövüşe ve harbe hazır il-erleri, ayan-ı vilâyet ve iş erleri*⁷⁵, *ulema efendiler, sair meşâyih, zabitan-ı saire*⁷⁶ idi. Mesela Sinop kazasındaki eşkıya ile mücadele işinden

⁷⁴ Bk. BOA, *Atık Şikayet Defteri*, Nu: 177, s. 102-103, hüküm: 436, hüküm tarihi: Fî Evvâli L 1183 (28 Ocak 1770).

⁷⁵ Bk. SŞS, Nu: 86, s. 108, *vesika: 126*, tarihi: Şaban başı 1158/29 Ağustos 1745 (ferman); *Aynı defter*, s. 69, *vesika: 175*, tarihi: 23 Za 1159(7 Aralık 1746) ve krş. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 230.

⁷⁶ Bk. SŞS, Nu: 86, s. 69, *vesika: 175*, vesika tarihi: 23 Za 1159 (7 Aralık 1746).

Batı Anadolu'da ortaya çıkan eşkıyaya karşı mücadele ile sorumlu tutulmuş ve onların yakalanarak yok edilmesi işiyle görevli kılınmış kimseler de aşağı yukarı aynı idi. Mesela, Saruhan bölgesindeki eşkıyalığın akıbetinden, tayin edilen *mübaşirden* başka bölgedeki *mütesellim, kethüda yeri, yeniçeri serdarı, eşkıya müfettişleri* sorumlu kılınmıştı [bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 74-77, 83, 88-89].

Sinop kadısı ile kale dizdari, serdari, gümrük emini, beşlü ağası, buradaki dövüş ve harbe kadir il erleri sorumlu tutumuşlardı⁷⁷.

Osmanlı hükümet yetkililerinin, (Padişah'tan eyalet valilerine kadar) idarî birimlerindeki görevlilerden eşkıyalıkla ilgili olarak yapılmasını istedikleri hususlar şöyleydi:

- a) İdareleri altında bulunan kazalarda türeyen eşkıya ve *haramzadeleri* araştırmaktan uzak durmamak;
- b) Kazalarda eşkıya olan mahalleri kuşatarak kontrol altına almak ve eşkıyayı hasbetmek;
- c) İdareleri altındaki kazaların hududları dahilinde birden fazla eşkıya bulunduğu haber alınırca, hudud bölgelerinin görevlileri ile birlikte hareket ederek, bunlara izin, eman ve zaman vermeyip, her ne halde olursa olsun yakalanmalarını sağlamak;
- d) Eşkıyanın cemiyet halinde bulunması durumunda dahi, komşu oldukları münasib mahallerin hükkâm ve zabitanı ile birleşip bir ittifak oluşturmak, bu ittifakla eşkıya üzerine varıp her nasılsa yakalanmalarını sağlamak, cezalarının tertibine imkân hazırlamaktı.
- e) Eşkıyanın bulaşıklık ve kötülüklerinin giderilerek onların yeryüzünden temizlenmesini sağlamak;
- f) İnsanların (Allah kullarının); yolcuların, sakin ahalinin güvenliğinin sağlanarak refaha erişmelerine imkân hazırlamaktı.

c.c.- Hükümetin görevlileri ikaz etmesi:

Hükümet veya üst derecedeki yetkili temsilcileri, dağda, yolda, köşe-bucakta v.s. yerlerde faaliyet gösteren *yol eşkıyası*, başıboş *levendat tائفesi* ile *haramzadelerin* ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağını önceden tahmin ettiğinden, onların yapacakları eyleme fırsat vermemek, köklerinin kurutulmasını sağlamak için, daha önceden eşkıyanın cirit attığı bölge görevlilerini uyarıyorlardı:

Eşkıyanın dağda, yolda ortaya çıkarak faaliyet gösterdiği zaman

Mütesellim, kethüda yeri ve yeniçeri serdarının mübaşire bu konuda yardım etmekle mükellef tutulmaları, mübaşirin eşkıyalık hususu için özellikle tayin olunduğuna işaret eder [bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 74-75].

⁷⁷ Bk. BOA, *Mühimme Defteri*, Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fı Evvâli S 1153 (28 Nisan 1740).

olan bahar mevsimi henüz gelmeden önce, görevliler uyarılıp uyanık olunması, gerekli tedbirlerin önceden alınarak çıkması muhtemel olan eşkıyalığa karşı hazır olunması istenmekteydi.

Şüphesiz böyle tedbirle, her görevlinin idarî birimi dahilinde ortaya çıkacak *eşkıya* ve *haramzadelere*, görevlilerce aman ve zaman verilmeyip onların yakalanması sağlanmış olacak, hukuk merciine sevkedilecek müstahak oldukları cezaları verilecekti⁷⁸. Tabii, sorumlu tutulan görevliler, görevlerinde başarılı olurlarsa.

Hükümet, görevlilerin eşkıyalık hareketleri üzerine bazan ciddiyetle gitmeyip tembellik ve ihmalkârlık etmelerinden dolayı, onları ikaz etmek lüzumunu hissetmiş, bu sebeple gönderdiği emirlerde görevlilerin *tembellik* ve *ihmalkârlık* göstermemelerini istemişti: Halkı eşkıyaya karşı korumak için alınacak tedbir ve uygulamalarda tembellik ve ihmalkârlıkları görülen görevliler olursa, bunların da haberi alınır, özürlerinin asla kabul edilmeyeceğini, eşkıyanın hareketi, görevlilerin de istismar⁷⁹ ve suistimalleri sonucu meydana gelecek zararların, görevlilerin kendilerinden tazmin edileceğini, bununla da kalınmayıp tasarruf ettikleri mukataaların ellerinden alınacağını bildirmiş, mütesellim, voyvoda v.s. zabitlerin tereddütsüz olarak şiddetle cezalandırılacaklarını belirtmişti.

Görevlilerin, eşkıya ve eşkıyalıklarına karşı alınacak tedbir ve uygulamalarda, ihmallerinin ve istismarlarının bulunması halinde cezalarının mutlaka tertib olunacağını bilinmesi, bu sebeple eşkıyalık meselesinin ciddiyetinin kavranılarak emre muhalif davranışlardan kaçınılmasının istenmesi, *devletin* eşkıyalık ve birlikte getirdiği sorunların önlenmesinde görevlilere karşı uyguladığı *yaptırım gücünü* ortaya koymaktadır.

Eşkıyalık hakkında, merkezle taşra arasında yapılan yazışmalar, alınan tedbir ve uygulamalar, merkezden "*zabit*" ve "*müşabir*" adıyla alınan görevlilerin tayin edilmesi, bölgedeki

78 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 230.

79 Hükümetin eşkıyalık konusundaki emir ve isteklerinin, görevlilerce istismar edildiğine şahit olunmaktadır: Görevliler, eşkıyalık bahanesiyle eşkıyalıkla alakası olmayanlara taarruz etmekte, köylü fukarası üzerine boş yere tekâlif (vergi) yüklemekteydi. Onlar, diğer zulüm şekilleri ile halka eziyet ediyorlardı [Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 230].

görevlilerin ikaz edilmesi, *Orta Karadeniz'de eşkıyalığın ciddi boyutlarda olduğunu* ortaya koyduğu gibi, eşkıyalık karşısında *devletin güttüğü politikayı* da göstermektedir⁸⁰.

İ.d.- Görevlilerin başarısı:

Eşkıya ile mücadelelerinde görevlilerin, *münferid eşkıyaya karşı*, genelde başarılı olup problemle pek karşılaşmadığı, ancak *çokluk ve cemiyet halinde bulunanlara karşı* bazı problemlerle karşılaştıkları anlaşılmaktadır: Bir mahalde *cemiyet halinde bulunan eşkıyanın üzerine* hemen varılmasının uygun görülmemiş, böyle durumlarda, görevlilerin komşu ve münasib mahallerdeki diğer *hükkâm ve zabitan* ile haberleşerek bir ittifak oluşturduktan sonra üzerlerine giderek yakalanmalarının istenmesi bunu gösterir⁸¹. Emir gereği, kendi bölgelerinde cemiyet halinde bulunan eşkıyanın üzerine gitmek için görevliler, komşu yerlerin ve münasib mahallerin görevlilerinden yardım istemek durumundaydı.

Coğrafi-İdarî birimler olan kazalar ve çevrelerinde, ortaya çıkan *eşkıyalık ve eşkıyanın kökünün kurutulması, asayiş ve güvenliğin sağlanması* işinde, kaza görevlileri ve mülkî-ıdarî amiri olan kadının gücünü aşmış bulunmasından dolayı, kazaların idarî yönden bağlı bulunduğu *sancağın görevlileri* de sorumlu tutulmuşlardı. Bu sancak görevlileri, *kadı, mütesellim, serdar* v.s. idi:

Sinop kazası dahilinde ve çevresindeki Boyabat kazası dahilinde (Tobhan nahiyesinde) ortaya çıkan eşkıyanın yok edilmesi için, *Sinop kazası görevlilerinden başka, Kastamonu sancağındaki Kastamonu kadısı, mütesellimi ve serdarı* sorumlu kılınmışlardı⁸².

Esasen Kastamonu sancağı merkezinde vazife yapan görevlilerin, Sinop kazası ve çevresindeki kazalarda ortaya çıkacak

80 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 231.

81 Bk. Aynı müellif, *Aynı tez*, aynı yer.

82 Sinop kadısının idarî bölgesindeki *eşkıyalıkla, asayiş ve güvenlikle* ilgili olarak südde-i saadet'e bir mektub gönderip kaza meselelerini arz etmesi üzerine, sadır olmuş bir hüküm emrinde, Kastamonu kadısı ile mütesellimi ve serdarına hitab edilip talimat verilmesi ["*Kastamonu kadısına ve mütesellimine ve serdarına hüküm ki:*" [BOA, *Mühimme Defteri*, Nu: 147, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153 (28 Nisan 1740)] de buna işaret eder.

eşkıyalıktan sorumlu tutulmaları, hükümet idaresi ve kazaların Kastamonu sancağı mülhakatından olması yönünden tabii idi. Ayrıca bir idarî birimde (kaza dahilinde) ortaya çıkan eşkıyalığa karşı, *o idarî birimdeki görevliler ve idarî birimin bağlı olduğu sancak görevlilerinden başka, komşu sancak ve kazaların görevlileri* de birlikte hareket etmekle mükellef tutulmuşlardı. Meselâ, Kastamonu sancağı mülhakatından **Sinop** ve **Boyabat** kazalarında muhtelif mahallerde ve Canik sancağında da **Samsun**'da ortaya çıkan eşkıyanın ve eşkıyalıklarının yok edilmesinden, **Sinop serdarı, gümrük emini, kale dizdarı, beşlü ağası** v.s. ile Sinop ve Boyabat'ın bağlı bulunduğu **Kastamonu sancağı merkezi kadısı, mütesellimi, serdarından** başka, **Canik muhassılı, Bafra serdarı** sorumluydular. Sadır olan bir hükümde, Kastamonu kadısı, mütesellimi ve serdarına hitab edilmesinden sonra, bir yerinde ".....sen ki Kastamonu mütesellimi⁸³ müma-eliyhsin Canik muhassılı ve Kastamonu ve Bafra serdarları ve Sinop serdarı ve gümrük emini ve Sinop kal'ası dizdarı ve beşlü ağası ve darb ve harbe kadir il erleri⁸⁴bi'l-ittifak eşkıya-yı mezkûre üzerlerine varup...." denmesi, adları geçen bu görevlilerin, eşkıyalık karşısında, birlikte hareket etmek zorunda olduklarını gösterir⁸⁵.

h) Eşkıyayı cezalandırma usûlü:

Şehir, kasaba ve köyler ile dağlarda ve yollarda faaliyet gösteren, gündüzleyin de çarşı ve pazarlarda sarhoş olarak veya olmaksızın (neharen ve sekranen) harb aleti veya kılıç çekip gezen, aynı zamanda nüfusu katlederek kan dökücülük yapan eşkıya veya haramzadelerin cezalandırılması, fetva-yı şerife ve ulü'l-emr (kanun ve

83 Hükümden alınmış bu küçük bölümden, mütesellimin, asayiş ve güvenliğin sağlanmasında, eşkıyalığın ortadan kaldırılmasında, birinci derecede sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Mütesellimin eşkıyalık hareketlerinden ve eşkıyanın ortadan kaldırılması işinden sorumlu olduğu hususunda ayrıca bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 74.

84 Bk. *BOA, Mühimme Defteri, Nu: 147*, s. 294, hüküm tarihi: Fî Evaili S 1153 (28 Nisan 1740).

85 Hüküm emrinin bir suretinin, Canik muhassılı Ahmed ve kadısına, Bafra serdarına bir suretinin de Sinop kadısı, dizdarı, gümrük emini, beşlü ağası ile il erlerine atfedilmesi de, aynı hususu destekler [Bk. *Aynı defter*, aynı yer ve vesika].

padişah emri)e uygun olarak, *mahkemece (meclis-i şer'ce) varılan karara göre* oluyordu. Çeşitli mahallerde faaliyet gösteren eşkıyanın yakalanarak cezalandırılmalarının, fetva-yı şerife ve ulü'l-emre uygun olarak mahkemece verilerek karara göre olduğuna işaret olunmuştu⁸⁶. Sinop'ta varlık gösteren eşkıya Kara Mustafa bin Abdurrahman böyle bir *yargılama ve cezalandırma usûlüne* muhatab olmuştu⁸⁷.

Kara Mustafa bin Abdurrahman'ın hareketlerinden etkilenen insanların şikâyetlerini şahitlerin şahadetine başvurarak tedkik eden mahkeme, ahaliden de soruşturma yaptıktan sonra, onun zulüm ve fesadı alışkanlık haline getirip *insanlara zararlı duruma geldiği* neticesine varmış, bu sebepten dolayı, Sinop Müftüsü'nden alınan *fetva-yı şerife uyarınca* adı geçen eşkıyanın *darağacında asılmasını* hükme bağlamıştı.

Mahkeme'nin Kara Mustafa bin Abdurrahman'ın darağacın-da asılması hükmüne varması, bu eşkıyanın alışkanlık haline getirdiği şu hareketlerinden dolayı olmuştu:

a) Kara Mustafa, Sinop Mahkemesi'nde davanın görüşüldüğü tarihten altı ay önce, Karasu nahiyesine bağlı Tanişmendli köyünden Fatıma bint-i Abdurrahman isimli bir kadına çeşmede çamaşır yıkar iken silahla zina yapmak kasdıyla taarruz etmişti;

b) Bundan bir kaç gün sonrasında da, hakkı olmadığı halde kadının evini dört defa basarak 4 aylık doğmamış cenin olan çocuğunun düşürülmek suretiyle ölümüne sebep olmuştu;

c) Davadan bir yıl öncesinde de, Çeharşenbe nahiyesine tabi Melikşah divanı köylerinden Kulpar ahalisinden Hasan bin Mehmed'in *Yeni Cuma Pazarı*'nda arkadaşlarından dört kişiyle beraber silahla üzerine giderek hakkı olmadığı halde 10 kuruşunu almıştı;

d) Dört sene öncesinde de, Karasu nahiyesi Kara Mustafa köyünde meskun bulunan İbrahim bin Mustafa'yı, kasıtlı olarak zorla evine götürmüştü⁸⁸.

86 Bk. SŞS, Nu: 86, s. 69, vesika: 175, tarihi: 23 Za 1159 (7 Aralık 1746).

87 Bk. Aynı defter, s. 48-49, vesika: 277, tarihi: 10 Receb 1159 (29 Temmuz 1746).

88. Bk. Aynı defter, aynı yer ve vesika.

İşte, Kara Mustafa bin Abdurrahman isimli eşkıyanın bu hareketlerine maruz kalmış kimseler, adı geçen eşkıyayı mahkemede dava etmişlerdi. Bunun üzerine de, davacıların davalarına dair sözlerini tasdik eden şahitler dinlenmiş, durumun gerçek yönü ve eşkıya Kara Mustafa'nın hâli civardaki ahaliden sorulup soruşturulmuş, hakikaten onun nice ehl-i ırz kimselerin evlerini basıp ırzlarına tecavüz, emval ve erzaklarını yağma ettiği, fesat ehlinden olduğu anlaşılması üzerine mahkemece, yok edilmesinin vacib (vacibü'l-izale) olduğu hususunda *Sinop Müftüsü'nce verilen fetva uyarınca*, asılması hükme bağlanmıştı. Darağacında asılmasına karar verilen eşkıya Kara Mustafa bin Abdurrahman'ın yargılanması için mahkemeye getirilmesi ve darağacında asılması, Kastamonu mütesellimi tarafından avarız malını tahsil etmekle görevli kılınmış Ali Ağa'ya tenbih ve tevdi edilmişti⁸⁹.

Böyle bir eşkıyanın yargılandığı davada duruma şahit (şühüdül-hâl) olarak **Sinop Mahkemesi**'nde, *beşlü ağası, kal'a kethüdası, tekne subaşı, Gerze nahiyesi naibi, müteveli, imam ve köyler ahalisinden kimseler* bulunuyordu⁹⁰. Buna göre, Mahkeme'de büyük bir dava jürisi oluşturulmuş gibiydi.

⁸⁹ Bk. *Aynı defter*, aynı yer ve vesika.

Anadolu'nun bir başka yöresinde varlık gösteren suçları sabit görülmüş eşkıyanın, haklarından gelinmesi için mütesellime teslim edilmesi (bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 70) ve mütesellimce cezalandırılması (bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 74, 76-77, hususunda kayıtlar mevcuttur. Bunlar, mahkemece eşkıya hakkında verilen kararın tatbikinde mütesellimin payını göstermesi bakımından önemlidir.

⁹⁰ Bk. *SŞS, Nu: 86*, s. 48-49, *vesika : 277*, vesika tarihi: 10 Receb 1159 (29 Temmuz 1746).

SONUÇ

Denebilir ki, Osmanlı Devleti'nin muhtelif mahallerinde değişik zaman ve değişik isimler altında ortaya çıkan eşkıyalık, XVIII. yüzyılda Anadolu'nun Orta Karadeniz bölgesinde de hüküm sürmüştü.

Söz konusu bölgede eşkıyanın kaynağını, yerli ahalden bazıları ile çeşitli oymak ve kabileler ve dıştan kontrolsüz olarak Karadeniz kıyısında bulunan büyük ve işlek ticaret ve liman şehirlerine gelen ne idiği belirsiz denizci, askerî sınıfa mensup yeniçeri ve levendler ile reaya taifesi teşkil ediyordu.

Eşkıyalığın ortaya çıkmasının muhtelif sebepleri vardı. Askerî seferler, dıştan misafiren yahut maksatlı olarak gelen insanlar, devlet memurlarının görevlerini suistimal etmeleri ve buna bağlı olarak da nüfuzlarını kaybetmeleri bunlar arasında başlıcalarıydı.

Eşkıya, yerleşim birimleri arasındaki yollarda, dağlarda, köşe bucakta ve şehir merkezlerinde çarşı ve pazarlarda, kasaba ve köylerde varlık gösteriyordu. Onların, yol kesmek, ev basmak, insan öldürmek, karşı cinsin bedeninden istifade etmek, mal ve eşyaları yağma etmek, çarşı ve pazarlarda insanların parasını almak, devlet malını gasbetmek gibi muhtelif icraatları vardı. Eşkıyanın bu icraatı, bölgede asayiş ve nizamın, toplumun huzurunun bozulmasına, yerli ve bölgesel ticaretin hatta, Karadeniz'in kuzey kıyılarıyla çok sıkı münasebeti olan Sinop ve Samun gibi mühim limanlarda varlık göstermeleri münasebetiyle, uluslararası ticaretin olumsuz yönde etkilenip hem bölge ahalsinin ekonomik darlık içerisine girmesine hem de devlet gelirlerinin azalmasına sebep teşkil etmişti. Bununla da kalmayıp ahalinin, buldukları yurtlarını terkedip başka mahallere, çevrelerindeki çeşitli şehir ve kasabalara göç etmelerine ve yerleşim birimlerindeki nüfuslarının azalmasına neden olmuştu.

Eşkıyaya karşı, olumsuz etkilerinden kurtulmak için bölge ahali, muhtelif girişimlerde bulunmuştu. Ahali, bu konuda gücü nisbetinde eşkıya ile karşı karşıya gelerek sıcak mücadeleye girdiği gibi, Osmanlı hükümetlerini uyarak önlem alınmasını bozulan huzurlarının teminini istemişti.

Devlet, eşkıyalığı önlemek maksadıyla, merkezden bölgeye "zabit" ve "mübaşir" ismiyle anılan özel görevliler tayin etmiş, ayrıca *bölgede bulunan görevlileri de* eşkıyalıktan, eşkıya ile mücadele işinden sorumlu tutmuş, onları eşkıyanın ortaya çıkma zamanı olan bahar mevsiminden önce ikaz etmişti. Bununla beraber hükümetlerin ve onların temsilcileri olan görevlilerin eşkıyaya karşı mücadelede ne derece başarılı oldukları konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bu hususun aydınlatılması, aynı konularla ilgili başka ve daha sonraki döneme ait kayıtlara ihtiyaç göstermektedir. Fakat, şunu ifade etmek mümkündür ki, devlet, yakalanarak suçu sabit görülen eşkıyayı hukukun icrasıyla cezalandırmış, onları idam etmişti.